

חזרה אל הבית או יציאה לשדה הקרב בשבת בעת מלחמה

הרב שאול בוצ'קו, ראש ישיבת "היכל אליהו"

מבוא

תקופת הלחימה, עת נלחמים מיטב בנינו בשדה קרב בחירוף נפש להצלת כלל ישראל, מעוררת מאליה שאלות הלכתיות רבות. בין השאר, התעוררה השאלה הבאה, שנשלחה אלי בידי כמה לוחמים:

מצב הלחימה המתמיד מחייב אותנו להישאר בשטח זמן רב, ואנו מורשים לשוב אל ביתנו רק לעתים רחוקות. לאחר שלשה שבועות של לחימה, מתירים לנו לצאת משדה הקרב למשך 24 שעות. הדבר נעשה בתורנויות, כך שכל חייל יוצא הביתה בתורו. מטבע הדברים, יש חיילים שמורשים לשוב הביתה רק ביום שישי, וכיון שעשרים וארבע השעות מסתיימות ביום שבת, פקדו עליהם לשוב בשבת אל שדה הקרב. וכן להיפך, ישנם חיילים שמקבלים רשות לצאת אל ביתם רק ביום השבת, ומצווים לחזור אל הלחימה ביום ראשון. לכן רצינו לשאול את כבוד הרב שליט"א, האם מותר לחלל שבת לצורך יציאות אלה.

שאלה זו מורכבת משני דיונים שונים. נעיין תחילה בדיון היוצא משדה הקרב ביום שישי ומחויב לשוב בשבת, ואחר כך נדון לגבי יציאה מן הקרב בשבת כדי לחזור ביום ראשון.

יציאה ביום שישי על מנת לחזור בשבת

השאלה ההלכתית היא האם רשאי אדם לעשות פעולה ביום חול רגיל, שתגרור אחריה היתר הלכתי של חילול שבת משום פיקוח נפש. שהרי, הנסיעה בשבת אל שדה הקרב היא לשם הצלת נפשות ולכן ודאי שניתן לבצעה. אם כן, אין לנו לדון אלא לגבי המעשה הנעשה ביום שישי ויוצר הכרח של חילול שבת, האם יש מניעה בעשייתו?

דין זה מפורש בשולחן ערוך (או"ח רמח, ד), שהתיר לכל הדעות לצאת ביום שישי להפלגה באוניה, אפילו שהדבר יגרום בודאי לחילול שבת:²

היוצאים בשיירא במדבר, והכל יודעים שהם צריכים לחלל שבת, כי מפני הסכנה לא יוכלו לעכב במדבר בשבת לבדם, שלשה ימים קודם שבת, אסורים לצאת. וביום ראשון ובשני ובשלישי מותר לצאת, ואם אחר כך יארע לו סכנה ויצטרך לחלל שבת מפני פיקוח נפש, מותר, ואין כאן חילול; והעולה לארץ ישראל, אם נזדמנה לו שיירא אפילו בערב שבת, כיון דדבר מצוה הוא, יכול לפרוש; ... הגה: יש אומרים שכל מקום שאדם הולך לסחורה או לראות פני חבריו חשוב הכל דבר מצוה, ואינו חשוב דבר הרשות, רק כשהולך לטייל; ועל כן נהגו בקצת מקומות להקל בענין הפלגת הספינות והליכת שיירא תוך שלשה ימים, כי חשובים הכל לדבר מצוה; ואין למחות בידן, הואיל ויש להם על מי שיסמוכו.

מבואר בדברי המחבר כי היוצא לדבר מצוה, כגון שעולה לארץ ישראל, יכול לצאת אפילו בערב שבת. הוסיף הרמ"א על דברי המחבר, שאפשר לכלול בגדרי "דבר מצוה" גם עניינים פעוטים לכאורה, כגון יציאה לעסקים (הולך לסחורה) ואפילו ביקור אצל חבר. ואם לצרכים כאלה הותרה יציאה ביום שישי, אפילו שהדבר יגרור אחריו חילול שבת (מטעמי פיקוח נפש), כל שכן שמותר לחייל לחזור למשפחתו ביום שישי על אף שיצטרך אחר כך לחלל שבת (מטעמי פיקוח נפש), כי שיבה אל המשפחה (בפרט בעת מלחמה) היא ודאי מצוה גדולה יותר מביקור אצל חברים.

היציאה בשבת והחזרה ביום ראשון

כעת יש לדון האם מותר לצאת מאזור לחימה במהלך השבת כדי לשוב לביתו להתרעננות. בגמרא (עירובין מה, א) מובא דיון זה לגבי היוצאים בשבת ממקומם כדי להציל במקום אחר - האם מותר להם לחזור לביתם בשבת. להלכה, הובאו ברמב"ם ובשולחן ערוך שתי הלכות הנראות כסותרות זו את זו.

2 יש מוסקים שהתירו זאת רק במקרה שיש ספק אם יצטרך לחלל את השבת (כנסת גדולה בהגהות בית יוסף, אליה רבה [רמב, יח]). אמנם דברי המחבר ברור מילולו: "והכל יודעים שהם צריכים לחלל שבת", משמע שגם אם ודאי יצטרכו לחלל גם יש להתיר, ובכי הא אנן על תכא דהמחבר סמיכין. כשיטה זו פסק גם הגר"ז (שולחן ערוך הרב רמח, יג).

בהלכות פיקוח נפש בשבת (שו"ע או"ח שכט, ט) מובא:

כל היוצאים להציל, חוזרים בכלי זיינם למקומם.

אבל בהלכות תחומין (שם תז, ג) מובא:

כל היוצאים להציל נפשות ישראל מיד עובדי כוכבים או מן הנהר או מן המפולת, יש להם אלפים אמה לכל רוח ממקום שהצילו בו; ואם היתה יד כותים תקיפה והיו מפחדים לשבות במקום שהצילו, הרי אלו חוזרים בשבת למקומם ובכלי זיינם.

לכאורה, הלכות אלו סותרות אחת את השניה - בהלכות פיקוח נפש משמע שמותר ליוצאים להציל לחזור לביתם בכל מקרה, אף תוך הליכה של יותר מאלפיים אמה, אך בהלכות תחומין הוגבל היתר זה רק למצב סכנה.

כמה תירוצים ניתנו כדי ליישב סתירה זו:

א. המחבר סמך על דבריו בהלכות תחומין: לפי הסבר זה, הלכה כמובא בהלכות תחומין, שההיתר מוגבל למצב סכנה בלבד. בהלכות פיקוח נפש המחבר לא פירט את הדינים, משום שסמך על מה שייכתב בהלכות תחומין, שההיתר הוא דווקא כשיש סכנה. נראה כי זו היא דרכו של המשנה ברורה, שכן בהלכות פיקוח נפש כתב לעיין בהלכות תחומין. ביחס לנידון שלנו, לפי הסבר זה אין לכאורה אפשרות להתיר את היציאה בשבת להתרעננות. אמנם, קשה לקבל הסבר זה, כי אין זו משמעות דברי השולחן ערוך.

ב. גם בהלכות פיקוח נפש ההיתר מוגבל: לשון המחבר בהלכות פיקוח נפש היא שהיוצאים להציל יכולים לחזור "למקומם". לפי תירוץ זה, "מקומם" פירושו למקומם שבתוך התחום, שכן כך מבואר בדברי הבית יוסף. כשיטה זו הסביר הגרש"ז אורבך במנחת שלמה (א, ח) את דברי המחבר. גם לפי פירוש זה, אין היתר לצאת במהלך השבת בנידון שלנו. אמנם, גם פירוש זה קשה להעמיסו בלשון המחבר בשולחן ערוך, שלא פירט "למקומם בתחום", אלא כתב סתם "למקומם" - משמע שניתן לחזור גם למקום יציאתם.

ג. יש להבדיל בין יציאה זמנית ליציאה ממושכת: הרב משה פיינשטיין (אגרות משה ד, פ) ביקש ליישב סתירה זו על בסיס דברי התוספות (עירובין מד, ב ד"ה כל היוצאין) והרמב"ם (שבת ב, כג), שהסבירו כי היתר הגמרא מבוסס על "התירו סופן משום

תחילתן".³ כלומר, הסיבה שרשאים המצילים לשוב לביתם היא שאם לא נתיר להם לחזור להבא הם לא ירצו לצאת להציל. על פי זה, הסביר הרב פיינשטיין את הסתירה וביאר שיש להבחין בין מציל שכוונתו הייתה לצאת להצלה קצרה לבין מציל שכוונתו הייתה להישאר זמן רב במקום ההצלה. מציל שהתכוון לצאת להצלה קצרה רשאי לחזור, כדי שלא תהיה מכשילו לעתיד לבוא. לעומת זאת, מציל שכוונתו הייתה להישאר זמן רב במקום ההצלה, גם אם לא נתיר את שיבתו הביתה לא יימנע מלהציל להבא, שהרי לא הותנתה יציאתו באפשרות לחזור. על כן, אם בדרך נס התקצר זמן ההצלה, אין לו כל היתר לחזור.

לאמיתו של דבר, הנידון שלנו אינו זהה לחלוטין לנידונו של הרב פיינשטיין. בניגוד לאחיות, רופאים, אנשי מד"א וכדומה שרשאים לשוב אל ביתם אם יצאו לזמן קצר, הרי שהפעילות הצבאית אורכת זמן רב בדרך כלל, ולכאורה אי אפשר למצוא להם היתר על פי דברי הרב משה פיינשטיין. ובכל זאת, מונחת בדבריו התובנה שלצורך ההצלה יש מקום לתת לאנשים לחזור לביתם. תובנה זו נמצאת גם בהנחיות הצבא, המבין אף הוא שלטובת מאמץ הלחימה והשגת הניצחון הכרחי הוא להעניק ללוחמים ריענונים כאלה ואחרים מפעם לפעם. ניתן לומר כי תובנה זו היא מעין הרחבה של היתר פיקוח נפש המבוסס על הרעיון של "התירו סופן משום תחילתן". לכן נראה כי לפי דבריו כל פעולה שתסייע להצלחת המאמץ המלחמתי כלולה אף היא בגדר פיקוח נפש ומותרת. על פי זה נראה כי יש להתיר לחייל לחזור לביתו גם בשבת.

ד. שתי אפשרויות היתר: עוד נראה בישוב הסתירה הנזכרת, שבאמת אין כל סתירה בין הדינים ושניהם אמת. בהלכות פיקוח נפש, מדובר על יוצא להציל שיכול לחזור לביתו, כדי שלא תהא מכשילו לעתיד לבוא, כסברת הרב משה פיינשטיין. אמנם בהלכות תחומין הובא היתר שונה, שאינו סותר את ההיתר הקודם. בהלכה זו מתואר מציל שיצא למקום ההצלה, מחוץ לתחום שבת שלו, ואינו רוצה לחזור למקומו - אם מפאת הטרחה הרבה הכרוכה בזה, אם מפאת כל סיבה אחרת. לכאורה, נאסר עליו לנוע ממקומו מעבר לארבע אמות, כדין כל היוצא מחוץ לתחום.⁴ ובכל זאת, אף

3 אמנם, הקשה על פירוש זה הרב עובדיה יוסף (חזון עובדיה ח"ג דין חולה שיש בו סכנה אות יט), הלא במסכת ביצה (יא, ב) שהותר סופן משום תחילתן הותרו רק איסורי דרבנן ולא איסורי תורה. אבל נראה שיש לחלק בין המקרים, כי הנידון במסכת ביצה הוא נידון של "שמחת יום טוב", על כן לא התירו בו אלא איסור דרבנן. מה שאין כן בנידון של פיקוח נפש, שם מסתבר שהתירו סופן משום תחילתן גם באיסורים של תורה.

4 כפי שנתבאר בשולחן ערוך (תה, א): "מי שיצא חוץ לתחום... אין לו אלא ד' אמות מעמידת רגליו ולחוץ".

שיצא מחוץ לתחום, מתירים לו באופן ייחודי לצאת אלפיים אמה ממקומו לכל רוח. ואף יתירה מזו, אם הוא מפחד מפני איזו סכנה אם יישאר במקום, חובה עליו לחזור למקומו.⁵

לפי זה נראה ברור כי ודאי יש מקום להתיר לחייל לצאת אל ביתו, כיון שהמצילים העוסקים בפיקוח נפש הותרה עבורם גם ההליכה להצלה (והיא הפעילות המלחמתית שעסק בה החייל במשך כמה שבועות) וגם החזרה אל ביתו במהלך השבת.

ה. הבדל בין הכלל לבין פרט: הסבר נוסף ביישוב הסתירה הנ"ל הובא בדברי הרב רמי ברכיהו (תחומין מג עמ' 19-31), שערך הבחנה בין הכלל לבין הפרט. לדבריו, בהלכות פיקוח נפש מדובר על מערכה של הכלל, כגון שיש סכנה לקבוצה מישראל. במצב זה, חייבו את כולם לבוא ולהציל, והתירו גם לחזור למקומם. לעומת זאת, באדם פרטי שיצא להציל, אין החזרה מותרת מלבד אלפיים אמה לכל רוח. גם לפי דבריו, יש היתר לחיילים לחזור הביתה לנפוש בשבת, כיון שיצאו להצלת כלל ישראל כולו. ואכן, הרב ברכיהו התיר זאת לשוטרי משטרת ישראל.

על כל האמור יש לצרף את הטענה שהעלה הרב ברכיהו (שם), לפיה מותרת שיבת לוחמים או שוטרים בשבת עצמה, משום שעצם מעבר אנשי ביטחון שונים ברחובות הערים מוגדר כסיוע ביטחוני שגדרו "הצלת נפשות". שהרי ידוע לכל שבכל מקום בו חולף איש ביטחון אנשים נזהרים יותר שלא לפגוע ביהודים. בנוסף, אם חלילה מתרחש אירוע בזמן אמת ויש מחבל שצריך לחסל, יוכל איש הביטחון לנטרלו חיש מהרה. לפי זה ברור, כי אם יחזור החייל אל ביתו עם נשקו האישי הרי הוא בגדר מציל בכל רגע של חזרתו לביתו, שכן למרבה הצער כל מקום במדינה נחשב מקום סכנה בימינו. בכך החייל דומה בזה ממש לשוטרים שבחזרתם הביתה מסייעים ליצירת ביטחון.

הלכה למעשה

מכל הטעמים הנ"ל נראה, כי מותר הן לצאת ביום שישי ולחזור בשבת והן לצאת בשבת ולחזור ביום ראשון.

עלי לציין, כי בשיחה שערכתי עם אחד הקצינים שתפקידו בין השאר שיבוץ הלוחמים בימי ריענון, אמרתי לו כי לכתחילה עדיף - אם לא תיגרם פגיעה באיכות המלחמה -

5 הארכתי בכך בספרי בעקבות המחבר (ג, טז). וראה שם שדנתי ארוכות בדברי האגרות משה והמנחת שלמה, וכן ציינתי מספר מוסקים נוספים שהתירו לחזור לביתם בשבת עצמה.

שהחייל ישוחרר לפני שבת, ויחזור אל אזור הלחימה אחר השבת. בד בבד, אם הדבר אינו מתאפשר, וסבבי הריענון אפשריים רק בצורה הנזכרת, על ידי יציאה ביום שישי וחזרה בשבת, הרי זה היתר פשוט. ואם גם זה לא מספיק, אז מותר גם לצאת אפילו בשבת ולחזור ביום ראשון.

לא אסיים מאמר הלכתי זה ללא הענקת תודה מעומק הלב, לחיילינו הגיבורים, המוסרים את נפשם למען עם ישראל. אין דרגה כדרגתם. אחתום בנשיאת כפי בתפילה לה' יתברך, שירום קרן ישראל, וישוב השלום לשרור בכל ערי ישראל.